Héjja Julianna Erika

Szépreményű diurnistából bukott vármegyei alpénztárnok[1]

Abstract: From a Promising Diurnist to a Disgraced County Deputy Treasurer. The study examines the career of Ádám Pusztai (1816–1903), a far from ordinary office-holder in Békés county whose life course spanned several political eras. Pusztai was born in Orosháza as the son of an ambitious Lutheran blacksmith. After studying at the gymnasium of Mezőberény and the lyceum of Késmárk, he was accepted as a trainee in the administration of Békés county in 1836, and by 1841 he had obtained a paid clerkship. His career then followed a path similar to that of other clerks of non-noble origin: in 1846 he was elected communal notary of Mezőberény, a settlement with a Lutheran majority. This post guaranteed him a secure rural livelihood, enabled him to consider marriage, and allowed him to reposition his social standing by marrying the daughter of a pastor of noble origin.

Pusztai retained his position as communal notary under neo-absolutism, but in 1865 the inhabitants of Mezőberény unanimously turned against their notary, who had embezzled considerable sums. Following a local vote ordered by the lord lieutenant, Pusztai was forced to leave his post after twenty years of service. At this point, the career of the disgraced communal notary took a remarkably interesting turn: in 1867 he was elected deputy treasurer of Békés county. County service, which had ended for him in the late Reform Era at the level of clerkship, reopened after the Compromise despite his compromised past. He did not forgive the people of Berény; indeed, he filed complaints against the judge and the notary, and also raised objections in connection with the new notarial election.

His service as county deputy treasurer initially seemed to offer favourable prospects. In 1869 he was even nominated for the vacant office of chief treasurer, though he ultimately failed to obtain it. In 1876, however, he was permanently dismissed from public service on charges of embezzlement, fraud, and forgery of public documents, and criminal proceedings were launched against him.

Ádám Pusztai's ignominious fall served as a warning to the municipal committee of Békés county. Following the investigation of the abuses, changes were introduced in treasury management, and the county's organisational statute was amended. The restoration of the prestige of the office of deputy treasurer was left to Kálmán Körös, who was appointed in Pusztai's place.

[1] A kutatásokat a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal K 143017 számú projektje (A magyarországi rendiség politikai kultúrája, 1526–1848 II.) támogatta.

Keywords: county administration; Békés county; communal notary; county treasury management; embezzlement

Békés vármegyében a rendi korszak alatt az adminisztrációs feladatok fokozatosan gyarapodtak.[2] Ennek megfelelően az iratkiállítást végző vármegyei kancellária is időről időre egyre több alkalmazottal láthatta csak el a teendőket. Egy, majd 1785-től két rendszeresített kancellista szolgált Békésben, egyenként 110 forint éves fizetéssel. Rajtuk kívül a napidíjjal felfogadott diurnisták, gyakornokok népes csoportja végezte az iratok, jegyzőkönyvek letisztázásának fáradságos munkáját. Néhány hónap, év tapasztalatszerzés után a vármegyei kancellária alacsonyabb rangú, a hivatali ügymenetben gyakorlatot szerzett fiatal, 25 év alatti tagjai csak részben léphettek előre a vármegyei segédményesek, esetleg tisztviselők soraiba, pályájukat sokszor városi, községi jegyzőként vagy uradalmi alkalmazottként folytatták tovább.[3] Licsek Antal kancellista 1796-ban hivatali előmenetelét – családi összeköttetései miatt – a vármegyei szolgálattal szemben biztosítottabbnak látta mint uradalmi alkalmazott, ezért lemondott állásáról.[4] Nemcsak a vármegyéből vezethetett a hivatali pálya a községek vagy az uradalmak felé, egyesek ellentétes utat jártak be. Funyi Simon például (1840) békési tanítóból lett – rövid időre ugyan – mezőberényi községi írnok, majd a vármegyei kancellárián töltötte joggyakornoki idejét.

Pusztai Ádám indulása, családi háttere

Funyi Simon egyik kollégájának, Pusztai Ádámnak (1816–1903) rendkívül hosszúra nyúlt – 1836 és 1846 közé eső, előléptetéssel sem kecsegtető – Békés vámegyei kancelláriai alkalmazása. Pusztai útja szülőfalujából, Orosházáról vezetett a vármegyeszékhelyre. Tehetős és befolyásos evangélikus gazdacsaládból származott. A Pusztai famíliából generációkon át több községi elöljáró és tisztviselő került ki,[5] néhányan iparosként

[2] A török hódoltság után újjászervezett vármegye első, 1715-ben megkezdett nemesi közgyűlési jegyzőkönyvében a folyószöveggel bejegyzett 1715. évi ügyek még mindössze 16 oldalon elintézhetők voltak. 1828-ra a megoldásra váró ügyek száma 2565-re emelkedett, és a jegyzőkönyvben áttekinthető, kéthasábos elrendezésben már 1458 oldalon rögzíthették azokat.

[3] Héjja 2009: 46–48, 107–114.

[4] „Minthogy a méltóságos gyulai uraságnál, az atyám hosszas szolgálatja által szerzett érdemeire nézve én is immár szolgálatba helyheztetődtem, ahol is utóbbi előmenetelemet, és sorsom környülállásaira nézve boldogulásomat inkább remélhetem." Héjja 2009: 47.

[5] Pusztai Ádám községi perceptor (1816/1817), Pusztai András búzaszedő (1821), öreg Pusztai János utcakapitány (1822), Pusztai Ferenc éjjeli felvigyázó (1824), Pusztai György kisbíró (1829), Pusztai István kisbíró (1837) volt. MNL BéVL V.329.a.a. 2. kötet 112/1821, 299/1821, 35/1822, 1/1824. nov. 7.; MNL BéVL V.329.a.a. 3. kötet 1/1829 33. p, 141/1837 288–289. p.

keresték a kenyerüket.[6] Nagyapja, legidősebb Pusztai Ádám (1742–1800) a falu bírája volt, nagybátyja, id. Pusztai Ádám (1770–1849) a gazdálkodásban jeleskedett: 1829-ben Ágoston Györggyel legeltetésre árendába vette a 448 holdas királysági pusztát, az 1830-as években pedig hét társával közösen 1813 hold szántóföldet bérelt ki Wenckheim Józsefné birtokaiból. Vagyoni helyzete 1816-ban azt is lehetővé tette, hogy állításköteles fia katonának adását pénzen megválthassa. Id. Pusztai Ádámot (1770–1849) törvénybírónak is megválasztották, és mint hangadó véleményvezér az 1836–1837-es orosházi zsellérlázadás vezetőjeként a felelősségre vonást sem kerülhette el: a Békés vármegyei bűnfenyítő törvényszék 1838-ban egy év rabságra és hatvan pengőforint pénzbüntetésre ítélte. Id. Pusztai Ádám (1770–1849) fivére, Pusztai András (1787–1856) kovácsmester – Pusztai Ádám (1816–1903) diurnista édesapja – felett is ítélkeztek néplázítás miatt ebben a büntetőperben; rá fél év rabságot és húsz pengőforintot róttak ki.[7]

Pusztai András (1787–1856) – talán keresztapja, Szimonidesz János orosházi evangélikus lelkész hatására is[8] – gondos neveltetésben részesítette fiait. Hármójukat is a mezőberényi evangélikus gimnáziumba íratta be, a legidősebb, György 1826–1833 között, András (1819–1850) 1828-ban járt ide. Pusztai György Mezőberényből Pestre került, ahol 1836–1837-ben az egyetem orvosi karán a baromorvos-tanfolyam hallgatója lett. Miután 1837. július 22-én megszerezte diplomáját, visszatért szülőfalujába, és mint kitanult kovács és baromorvos látta el az állatok körüli teendőket. Rendes községi baromorvosi állás elnyeréséért is folyamodott, de az elöljáróság kérését elutasította.[9] A legfiatalabb Pusztai fiú, András (1819–1850), 1828-ban nyolcévesen a donatista osztály diákja lett, de tanulmányait félbeszakítva az apai szakmát, a kovácsmesterséget sajátította el, amit Orosházán gyakorolt.[10]

A középső Pusztai fiú, az 1816. december 14-én született Ádám, 11 éves volt, amikor 1827. szeptember 6-án megkezdte a mezőberényi gimnázium grammatikai osztályát. 1833. szeptember 21-én távozott Mezőberényből, és 1835-ig a késmárki evangélikus líceumban folytatta iskoláit.[11] 1836. október 29-én felvették gyakornoknak Békés vármegye írószobájába, a hivatali esküt még ezen a napon letette. Az első alispán 1839. október 31-én Újhelyi József helyére ideiglenesen vármegyei diurnistának fogadta meg.

---

[6] Pusztai Jánost és Pusztai Andrást (1787–1856), valamint utóbbi fiát, ifj. Pusztai Andrást (1819–1850) kovácsmesterként, Pusztai Istvánt (1800–1849) szűrszabómesterként említik a források. MNL BéVL V.329.a.a. 2. kötet 53/1820, 22/1827; MNL BéVL IV.426. Orosháza, evangélikus házassági anyakönyv, 29/1837.

[7] Mády 1965: 12; Szabó 1965: 255, 273–277; MNL BéVL IV.10.c. 45/1838, 78/1838; MNL BéVL V.329.a.a. 2. kötet 43/1822; MNL BéVL V.329.a.a. 3. kötet 42/1829 26. p.

[8] Szimonidesz János lelkész-esperes volt a mezőberényi evangélikus gimnázium egyik korai, bőkezű patrónusa, világi felügyelője. 1807-ben Oertl János Zachariás rektor-professzorral kidolgozta az iskola programtervezetét. Irányi 1973: 13–15, 20, 25.

[9] MNL BéVL VIII.54. 26. kötet 484. sz; SEL 1/d 1836/1837. tanév, magyar veterinarius hallgatók, 19. sz; MNL BéVL IV.153. 1524/1854; MNL BéVL IV.4.a. 128/1842; MNL BéVL V.329.a.a. 3. kötet 142/1837 289. p.

[10] MNL BéVL VIII.54. 26. kötet 556. sz.

[11] MNL BéVL VIII.54. 26. kötet 535. sz; Durovics 2020: 163–164.

Másfél év elteltével, 1841. május 1-jén rendes, fizetéses írnoknak nevezték ki. Fizetését a kinevezés napjától állapították meg. 1841. augusztus 13-án – az augusztus 31-én kilépő Nagy József helyére – napidíjas írnoknak tették meg. Az 1843. évi tisztújítás alkalmával – Szilágyi István gyomai községi jegyzővel és Jeszenszky Sándor uradalmi ispánnal együtt – csabai járási csendbiztosnak jelölték, de az állás nem Pusztainak, hanem Jeszenszkynek jutott.[12] Pusztai Ádám az eredménytelen jelöltség után még három évet töltött el a vármegyei kancellária írnokaként, amikor 1846-ban mezőberényi községi jegyzőnek választották meg.

A Békés vármegyei kancellária segédszemélyzete (1836–1846)

Végigtekintve Pusztai Ádám 1836–1846 közötti gyakornok-, napidíjas- és írnoktársainak a névsorán, megállapítható, hogy egy évtized alatt a kancellárián összesen 57 személyhez fűzte hosszabb-rövidebb ideig munkakapcsolat. Az 57 vármegyei kancelláriai alkalmazott köre a vizsgált időszakban fiatal, iskoláit frissen végzett, 1810–1823 között született[13] fiatalemberekből állt össze. A Pusztaival egykorú, 1816-ban született két személy közül Lengyel Géza Pusztai Ádámmal egy napon, 1836. október 29-én kezdte meg Békés vármegyei működését, Sipos Sándor viszont – elhúzódó iskoláztatása miatt – csak 1840-ben állt munkába. Az ismert születési helyű kancellisták döntő többsége (60%) Békés vármegyei származású volt,[14] ketten (Plavecz György 1821-ben és Jakabffy Pál 1823-ban) Pusztai szülőfalujában, Orosházán látták meg a napvilágot. A legtávolabbról Gorove Kristóf és Koricsánszky Péter útja vezetett Békés vármegyébe, előbbi Erzsébetvárosból, utóbbi a Liptó vámegyei Németlipcséről származott.

Az 57 Békés vármegyei kancellista legnagyobb részben protestáns családba született,[15] az evangélikusok 33%-ban, a reformátusok 30%-ban voltak jelen közöttük. A római katolikusok részaránya 33%-ot, a görögkeletieké négy százalékot tett ki. Az igazoltan nemesi famíliából érkező gyakornokok, díjnokok és írnokok (30 személy) száma csak kevéssel haladta meg a teljes minta fele részét. A 46 ismert foglalkozású apa között a tisztviselők voltak a legtöbben (28%) – soraikban vármegyei, uradalmi és állami alkalmazásban állókkal –, utánuk a községi jegyzők csoportja következett (22%), a harmadik helyre az iparosok kerültek (15%). Utóbbiak között két szabón kívül egy-egy csizmadiát, kalapost, rézművest, szűcsöt és kovácsot találni. Az öcsödi Vitályos Márton családja

[12] Héjja 2009: 313, 425, 466.

[13] Nyolc személy esetében (14%) a születés időpontját nem sikerült megállapítani. Az ismert életkorúak közül a legtöbben – 7-7 fő – az 1818. (Koricsánszky Lajos, Gorove Kristóf, Tormássy Károly, Farkas Béla, Funyi Simon, Lakatos Károly, Szeghő Alajos) és az 1822. évfolyam szülöttjei (Szánthó Albert, Thomka László, Wieland Lajos, Papp István, Petrics Soma, Fabinyi Teofil, Petri István) közé tartoztak.

[14] Tíz személy (17%) születési helye – egyelőre – ismeretlen.

[15] Nyolc esetben (14%) a vallási hovatartozás nem volt megállapítható.

megélhetését ugyanúgy kovácsmestersége biztosította, mint Pusztai Ádám édesapjáét, Pusztai Andrásét. A foglalkozási rangsor negyedik helyét a gazdálkodók foglalják el (13%), az egyéb foglalkozású apák (22%) csoportját pedig négy tanító, két-két lelkész és orvos, egy-egy postamester és kereskedő alkotja.

Az írnokok iskolaválasztását[16] nagymértékben meghatározta felekezeti hovatartozásuk. Láttuk, többségében (63%-ban) protestánsok voltak, így nem véletlen, hogy tanulmányaikat legnagyobb arányban a nagy protestáns iskolaközpontokban végezték. 12 Békés vármegyei születésű fiatalemberen kívül négy Pest és egy Arad vármegyéből származó a rangsor első helyére került mezőberényi – 1834/1835-ben Szarvasra áthelyezett – evangélikus gimnáziumba járt (40%). A Mezőberényt választók leginkább evangélikusok (13 fő) voltak, kiegészülve három református és egy görögkeleti tanulóval. A majdani írnokok közül kizárólag református vallásúak iratkoztak be a debreceni református kollégiumba (26%). 11 római katolikus és egy görögkeleti diák az összesített iskolaválasztási rangsor második helyét elfoglaló nagyváradi jogakadémián tűnt fel. Természetesen többen nem csak egy intézményben fordultak meg: Papp István (1822–1861) Mezőberényben, Mezőtúron, majd Debrecenben pallérozódott, Méhes Imre útja Szarvasról Kisújszállásra, végül Debrecenbe vezetett.

Mezőberény 1802-től lett a tiszántúli evangélikus oktatás fontos bázisa, amely elérhető közelségbe hozta – a távolabb fekvő centrumok, Eperjes, Késmárk, Lőcse, Sopron ellensúlyozására – a magasabb műveltség megszerzésének a lehetőségét, elsősorban a Békés vármegyében és a szomszédos vármegyékben élők számára. A falu adottságai, kedvező fekvése, népesség-összetétele, magyar, német, szlovák nyelvű lakossága további előnyt jelentett. Az iskolaalapításban fontos szerepet játszó Szimonidesz János orosházi lelkész-esperesnek nagy szerepe volt abban, hogy falujából – az ottani jegyzőfiúkhoz, Folkusházy Károlyhoz és Plavecz Györgyhöz, valamint Pusztai Ádámhoz hasonlóan – rendi hovatartozástól függetlenül egyre több apa ide íratta be fiát. Az iskola Pusztai Ádám tanulmányi ideje alatt élte fénykorát: az alapítástól dinamikusan nőtt a diáklétszám, ami 188 fővel az 1829/1830. tanévre jutott el a csúcsra. Az 1834/1835. tanévet Mezőberényből áthelyezve Szarvason kezdhette meg az intézmény. Pusztai fiatalabb írnoktársai között is akadt olyan, aki már Szarvasra iratkozhatott be.[17]

A Mezőberényből vagy más iskolavárosból érkező gyakornokok, díjnokok, írnokok igen eltérő ideig álltak a Békés vármegyei kancellária alkalmazásában. Névsorukon, működési adataikon végigtekintve az látszik, hogy minél hosszabbra nyúlt az írnoki állásban eltöltött idő, annak arányában csökkent a társadalmilag megbecsült, anyagilag is kedvező pálya elnyerési esélye. Aki 25-28 éves koráig nem jutott aljegyzői, másodaljegyzői, esküdti vagy alügyészi kinevezéshez, egyre kevésbé remélhetett vármegyei karriert. A kancelláriai alkalmazással párhuzamosan kiérdemelt helyettes vagy ideiglenes jellegű tisztviselői megbízatás nem garantálta a tartós foglalkoztatást. Lengyel Géza 1836-tól végzett gyakornoki, írnoki feladatokat, és csak 1841-ben választották meg helyettes

[16] 15 személy (26%) iskoláztatását nem sikerült rekonstruálni.
[17] Irányi 1973: 13–28.

esküdtnek. Teljes pályát – 1842-ben bekövetkezett – korai halála miatt nem futhatott be.[18] Jugovich György esetében hét évnek kellett eltelnie, amíg 1841. évi gyakornoki felfogadásától 1848 őszén sor kerülhetett építő- és selyeminspectori helyettesítésére.[19] Laczka Ferenc a kancelláriában töltött öt év alatt végigjárta a ranglétrát: gyakornokból fizetéses írnok, majd kiadó lett, amikor 1840-ben ideiglenesen a vármegyei várnagyi tisztséggel bízták meg. Átmeneti szolgálata után nem véglegesítették, mert 1842-re Vésztőre került, mint ottani községi jegyző halt meg 1849-ben.[20]

Pusztai Ádám húszas éveiből nem kevesebb mint tíz esztendőt áldozott a Békés vármegyei kancelláriának, miközben egy szegődményesi, járási csendbiztosi posztért mérettethette csak meg magát a tisztújításon, de a választáson alulmaradt, és hosszú időre úgy tűnt, községjegyzőként ér véget a pályája. Pusztai egy évtizedes kancelláriai munkálkodása nem volt példa nélküli, egyik társa, Petrovszky József 1835-től 1846 utánig tartó gyakornoki, díjnok-kiadói és írnoki működésével megelőzte őt.[21]

Pusztai Ádám, Mezőberény jegyzője

A mezőberényi községi választmány 1846. május 3-án választotta meg a harmincéves vármegyei írnokot, Pusztai Ádámot jegyzőjének. A berényiek választása 1846. március 7-én eredetileg Hrobony János német tanító helybeli születésű fiára, Hrobony Józsefre esett, aki néhány hét gondolkodás után végül visszautasította az állásajánlatot. Pusztai a vele egyidős, 1816-ban született Hrobonnyal gyermekkori ismeretséget ápolt, hiszen mindketten 1827-ben kezdték meg mezőberényi gimnáziumi tanulmányaikat, majd néhány évig a Békés vármegyei kancellárián is munkatársak voltak mindaddig, amíg Hrobony József az ügyvédi vizsgák letételére Pestre nem utazott.[22]

Igaz, a jegyzői poszt a vármegyeszékhelyről vidékre szólította el Pusztait, ám anyagi szempontból kiszámíthatóbb pályára terelte. Bevételei a kancellistaként élvezett 110 ezüstforintos éves fizetéssel szemben – ami 24 forint kvártélypénzzel egészült ki – átrendeződtek. Jegyzői meghívólevele szerint ugyanis 300 váltóforint készpénzen felül természetbeni juttatásokat is garantáltak számára (200 font hús, 40 font faggyú, 60 font só, 20 pesti mérő búza, 24 pesti mérő árpa, hat akó bor, egy hízott sertés, hat öl fa, hat szekér széna megváltása negyven forinton).[23]

[18] Héjja 2009: 366.
[19] Héjja 2009: 315; MNL BéVL IV.102.a. 708/1848.
[20] Héjja 2009: 358.
[21] Héjja 2009: 419.
[22] MNL BéVL V.326.a.a. 1. kötet 1846. márc. 7., 1846. máj. 3.; Héjja 2009: 307.
[23] MNL BéVL IV.1.b. 1738/1840, 2318/1841; Héjja 2009: 95. Összehasonlításul: Pusztai beosztott írnoka, Köblös Gábor az úriszék határozata nyomán 330 váltóforintot, míg a községi orvos 400 forinton kívül 24 pesti mérő búzát, 20 pesti mérő árpát, négy öl fát és négy szekér szénát kapott. Implom 1973: 168.

Az újdonsült jegyző biztos falusi egzisztenciát teremthetett magának az evangélikus többségű Mezőberényben, ahol a gimnáziumi évek alatt hosszabb időt töltött, és már helyismerettel is rendelkezett. Jó kapcsolatot ápolt az 1841-től Berényben szolgáló Túri Dániel (1812–1889) református lelkésszel. Minden bizonnyal neki köszönhetően ismerkedett meg jövendőbelijével – Túri sógornőjével –, váradi Tóth Ferenc hódmezővásárhelyi református lelkész lányával, Emíliával. Röviddel a jegyzői állás elfoglalása után, 1846. október 7-én Hódmezővásárhelyen házasságkötésükre is sor került, a két felkért tanú két református lelkész – Túri Dániel és a hódmezővásárhelyi Vajda Sámuel – lett. Az iparos- és gazdacsaládból származó Pusztai Ádám a friggyel társadalmi helyzetét is újrapozicionálta, nemesi származású lányt vett feleségül, és sógorai között tudhatott egy ügyvédet és öt református lelkipásztort. Egyetlen, 1848-ban született gyermekét, Sándort (1848–1872) Szentkuthy István mezőberényi gyógyszerész és felesége, Klinger Karolina tartották keresztvíz alá.[24]

Pusztai Ádám jegyzőelődjei is arra törekedtek, hogy jó viszonyt ápoljanak a községi elöljárókon, honoráciorokon kívül a falu teljes lakosságával, ami a háromnemzetiségű településen nem volt mindig egyszerű feladat. A 18. század utolsó harmadában munkálkodó jegyző, a református vallású Kádár István elégedetten nyilatkozhatott az evangélikus többséghez fűződő kapcsolatáról:

„Én már az Úristennek igazgatásából, hogy tekinte[te]s nemes Békés vármegyében helyheztetett Mezőberény nevezetű helységben 13 esztendőktől fogva notariusi hivatalban szolgálok, ebben a helységben, mondom, amelyben valamint különös vagyis háromféle – úgymint tót, német és magyar – natio vagyon, úgy hitekre s vallásokra nézve is különböznek, mivel a több rész, úgymint a főbb tótok és németek egészlen lutheranus atyafiakból állanak, a magyarok pedig, akik legkevesebb számmal vagynak, mind reformátusok. Mondhatom […], hogy a felséges Úristen ezek között a különböző natiójú és vallású népek között ily számos esztendőktől fogva annyira megáldott csendességgel és előttök való kedvességgel, hogy én ezért is az Úristennek nem győzök elegendő hálákat adni, s mások is az én hitemnek [református] körülöttünk lakó érdemes sorsosi ezek között való békességes lakásomat csudálkozva szemlélik, ezeknek mindkét részen lévő t. prédikátoraival, hallgatóinak nagy örömökre, oly szíves barátságban élek, feleségeik feleségemmel s Istentől adatott gyermekeimmel oly kedvesen vagynak, valamiképpen az Úristennek szent törvénye hozza magával és szent parancsolatja tartja, úgyhogy ezek a t. prédikátor urak azt merik mondani, hogy az[t] tartják legkedvesebb óráiknak, amelyekben vélem együtt lehetnek."[25]

A Pusztai Ádámot közvetlenül megelőző jegyzőt, Bonyhay Benjámint fiatalon, 22 évesen választották meg posztjára, amelyet közel két évtizeden át, 1845-ig viselt. Olyan jó

[24] MNL BéVL IV.426. Mezőberény, református keresztelési anyakönyv, 26/1848; MNL BéVL IV.426. Gyula, református halotti anyakönyv, 115/1872; Hódmezővásárhely, református házassági anyakönyv, 1846. október 7.; Gudenus 2008: 248–254.

[25] Kádár 1790.

emléket hagyott maga után, hogy nekrológírója még 1886-ban is elismerően jegyezhette fel mezőberényi ténykedéséről:

„A jegyzői állás teljesen megfelelt lelke nemes ideáljának. Meleg szeretettel csüggött a népen, – melynek a jobbágyság idejében még elszigetelt, elnyomott helyzetét illetőleg elviselhetővé tenni, azt könnyiteni, javitani, elmaradt tudatlanságából felemelni, eszét, szivét kiképezni, nemesbiteni tüzte ki magasztos célul. Ennek szentelte minden idejét, minden tehetségét; – atyja, jóltevője, tanácsadója, tapintatos vezére volt a népnek és községének, féltve őrizve, védve minden jogait, gondosan ápolva s fejlesztve különösen a népoktatás ügyét." Fiatalos munkabírásának köszönhetően méltán megbecsült, megbízható közvetítővé válhatott a földesuraság és a jobbágyság között. Rangra, tekintélyre tett szert, vezetőként tartották számon, aki a megbízatások pontos teljesítését tekintette legfőbb kötelességének.[26]

Pusztai evangélikusként evangélikus többségű, rendezett, békés egymás mellett élésre törekvő falujában rendkívül kedvező kilátásokkal kezdhette meg jegyzői munkáját. A nyugodt légkörből az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc eseményei zökkentették ki, amikor a mezőberényi nemzetőr alakulat századosa lett.[27] Jegyzői állását a bukás után, a neoabszolutizmus idején is változatlanul megtarthatta. Igaz, évről évre nőttek adminisztrációs terhei, de egy idő után már segédjegyző és írnok is dolgozott mellette, a feladatmegosztást pedig saját maga alakíthatta ki. Az 1850-es, 1860-as évek fordulóján Mezőberényben a jegyző készítette a községi számadásokat, a költség-előirányzatot, a tűzi és takarékpénztári számadást, az adókivetés, a fogyasztási adómunkálat is az ő dolga volt. Vezette a tanácsülési, képviselő-testületi, legelőelosztási, választmányi ülési jegyzőkönyveket és valamennyi közpénztári naplót. Írásba foglalta a lakosság napi ügyeit (szerződés- és alkukötés), útlevelet állított ki, ellenőrizte az adótartozások kimutatását, a befizetésket. Mint irodafőnök főfelügyeletet gyakorolt az ügykezelés minden ága felett. A segédjegyzőre bízta az adó- és birtoknyilvántartást (összesítés, kimutatás-, jelentéskészítés, levelezés), egyes számadások (szegénységi pénztár, gazdai számadás) elkészítését, az újoncozásokhoz kapcsolódó adminisztrációt, a marhapasszusok kiállítását, a terménykimutatást, a közmunka-nyilvántartást. A segédjegyző is részt vett a napi teendőkben, a lakossági ügyek intézésében, elemi csapás esetén kárfelvételi jegyzőkönyvet vett fel, hozzá tartozott az 1864. évi ínség adminisztrációja (összeírás, kötelezvénykiállítás). Bekapcsolódott a tartalékpénztár számadásainak elkészítésébe, az esküdteknek segítséget nyújtott az általuk kezelt számadások összeállításában, ha kellett, számításokat végzett helyettük. A jegyző és a segédjegyző mellett Mezőberényben írnokot is alkalmaztak, aki eljárt a szolgabíró által kiadott valamennyi közigazgatási és törvénykezési ügyben (iktatás, másolás, kézbesíttetés, jelentéstétel), ő foglalkozott – sürgős esetben a segédjegyző bevonásával – a más hatóságoktól érkezett átiratokkal

[26] Göndöcs 1886: 6; Elek 1988: 63, 69.
[27] Oláh 1889: 201, 408.

(iktatás, mutatózás, válaszírás), nyilvántartotta a szabadságos katonákat és a fegyverviselési engedélyeket, megírta a községi pénztár kiadási nyugtatványait.[28]

Pusztai Ádám elkerülhetetlen bukása

Az elöljáróság, de az ügyes-bajos dolgai után járó lakosság is rendszeresen kapcsolatba került jegyzőjével, elvégzett munkájáról, emberségéről személyesen győződhettek meg. A provizórium időszakára a községvezetés mind nagyobb önállóságra tett szert, és – nem utolsósorban – a három nemzetiség közötti jó egyetértésnek és a bíró-törvénybíró-községgazda összehangolt fellépésének köszönhetően az elöljáróság és a képviselő-testület súlya fokozatosan megnőtt. Az érdekérvényesítés a bírói székben egymást váltó vagyonos szlovák szűrszabómester, Majerik Dániel (1811–1884), és a tehetős német földesgazda, Mausz Lajos (1824–1885) alatt volt a legeredményesebb.[29] Sikereikhez hozzájárult, hogy mindketten gimnáziumi tanulmányokat folytattak,[30] ami nagyobb rálátást tett lehetővé számukra az egyre összetettebbé váló alsófokú, községi szinten jelentkező közigazgatási feladatokra, az állami és a törvényhatósági apparátussal való kapcsolatokra. A kiváló együttműködés és összhang azonban úgy tűnt, 1865-re végérvényesen felbomlott a két egymás után következő vezető, Majerik és Mausz között.

Majerik Dániel ugyanis 1865 februárjában a községi választmányi tagok nevében hűtlen kezeléssel vádolta meg Pusztai Ádám jegyzőt és – az akkor éppen Mausz Lajos vezette – községi elöljáróságot. A panaszosok felrótták az 1861. évi közmunkaalapból négyszáz forint elsikkasztását, egy eltitkolt kassza vezetését, a számadásleadási kötelezettség elmulasztását, megemlítették Pusztai tetemes – hivatali állásából eredő befolyásának köszönhető – pénztári tartozásait és azt is, hogy három hold haszonbérbe vett föld után járó száz forinttal adós maradt. A panasz kivizsgálásával a főispán Herberth Antal másodalispánt, Hugyecz Pál vármegyei főszámvevőt és Nagy József békési járási szolgabírót – Pusztai Ádám korábbi vármegyei kancelláriai írnoktársát – bízta meg. A bizottság 1865. február 22-én szállt ki a faluba, és a helyszínen, személyesen tájékozódtak a vádak megalapozottságáról. Jelentésüket március 5-én nyújtották be Bonyhády Gyula főispánnak. Herberth Antal bizottsági elnök összegző megállapítása szerint sok hiányt és rendetlen kezelést tapasztaltak (több napló hiányzott, igazolás és utalvány nélkül helyeztek át egyes összegeket egyik pénztárból a másikba, előfordult nyugtatvány nélküli kiadás és fizetésielőleg-kiszolgáltatás), a helytelen eljárást az esetek többségében a számadók felkészületlenségével magyarázta: „egy-kettő kivételével kevés szakavatottsággal bírnak, inkább járatlanságnak vagy éppen tudatlanságnak, mint

[28] MNL BéVL IV.252.a. 370/1866.
[29] Szabó 1973: 215.
[30] MNL BéVL VIII.54. 26. kötet 314/1822, 17/1835/1836.

hűtlen kezelésnek lenne tulajdonítandó". Fény derült arra is, hogy Pusztai Ádám a község öt pénztárának összesen 2016 forint 98 krajcárral volt adósa, de a kölcsönzései alapjául szolgáló kötelezvényeknek csak egy részét tábláztatta be. A Pusztai ellen felhozott azon vádat, hogy „»az ő pennájából jó és rossz is folyik, s ő segíteni és rontani is tud«, a jegyző kereken és határozottan tagadván, elejtetett; egyébiránt a jegyző utasíttatott, hogy ily vádakra alkalmat adni jövőre nézve is óvakodjék". A bizottsági jelentés nyomán a főispán a hűtlen kezelés vádját elejtette, ezzel együtt 1865. március 13-án az egész vármegyére nézve elrendelte, hogy a községi elöljárók – tekintélyük és az irántuk táplált bizalom megóvása, továbbá önállóságuk, erélyes fellépésük biztosítása érdekében – a községi pénztárakba semmiféle adóssággal lekötve nem lehetnek. A járási szolgabírák visszajelzése szerint a mezőberényi eset egyedi maradt, az elöljárók Békés vármegye egyetlen más településén sem adósodtak el a községi pénztárak felé.[31]

A felzaklatott kedélyek egyáltalán nem csillapodtak le Mezőberényben. 1866. május 26-án Majerik Dániel bíró és 47 csalódott társa a Bonyhády Gyulát a főispáni méltóságban váltó báró Wenckheim Bélához intézett újabb kilencpontos beadványban fejtegette Pusztai Ádám alkalmatlanságát a jegyzői posztra, egyenesen elmozdításáért folyamodtak. Nem hagyták szó nélkül az előző, 1865. évi vizsgálat körüli rendellenességeket, ugyanis azt nem véletlenszerűen, hanem jegyzőjük előzetes értesítése után bonyolították le. Pusztait figyelmeztették, hogy „visszás ügyeit sietve egyenlítse ki, igaz, addig sokat is hozott rendbe, hanem amint a kiszivárgott hírekből tudjuk, mégis kirítt mindenből a rögtönzés és a sietség bizonyos neme". Wenckheim Béla 1866. június 5-én utasítást adott a panasz kivizsgálására. A Herberth Antal másodalispán elnökletével, Nagy József szolgabíró, Marjalaky Áron tiszteletbeli esküdt részvételével összeült alkalmi bizottság 1866. június 15. és 1866. július 8. között 53 tanúkihallgatási jegyzőkönyvet vett fel, és a bepanaszolt Pusztai álláspontját is írásba foglalta. Az 1866. július 20-án keltezett vizsgálóbizottsági jelentés a konfliktust a jegyző és a bíró között régóta fennálló feszült viszonyból eredeztette, mivel a bíró ismereteinél, képességeinél fogva a tevékenységét meghaladó ügyekre kívánt rálátást. Ráadásul kitűnt az is, hogy a bíró a „jegyzőt teendőiben serényebb eljárásra figyelmeztette, mely figyelmeztetést a jegyző érzékenyen szokta venni". A bizottság elnöke külön kiemelte, hogy „a jegyző az elöljáróság iránt – hihetőleg emberbánási hijánya miatt – kellő odaadással nem viseltetik, komolyan figyelmezte[te]ndő, miként ő, mint községi hivatalnok, az elöljáróság iránt mellőzhetlen engedelmességgel, odaadó nyájassággal, minden ügyködéseiben jóakarattal és szívességgel viseltetni tartozik". 1866. szeptember 28-án a főispán Pusztai munkavégzése kapcsán nem hiányolta a kellő szorgalmat és pontosságot, egyúttal azonban arra utasította, hogy a községi elöljáróság iránt kellő tiszteletet és engedelmességet tanúsítson. Az eljárás végén kötelezte a magánfelektől jogtalanul elfogadott összegek visszatérítésére és a vizsgálóbizottság munkadíjának megtérítésére is.[32]

[31] MNL BéVL IV.251.b. XIII. A 753/1865, XIV. A 791/1865, XIV. A 1646/1865.
[32] MNL BéVL IV.252.a. 370/1866.

Egy hónappal később, 1866. október 25-én – továbbra is pattanásig feszült helyzetben – egyhangú választmányi ülési határozat született Mezőberényben Pusztai Ádám menesztéséről. Néhány nappal később, 1866. október 31-én Majerik Dániel ismét aktivizálta magát. 36-an csatlakoztak tízpontos beadványához, amelyben nyomatékosították: a lakosság általános ingerültsége olyan fokú, hogy csak a jegyző menesztésével csillapítható le, községi szavazás elrendeléséért folyamodtak. Rámutattak, hogy Pusztai Ádám a kölcsönös egyetértés és tisztelet fenntartására alkalmatlan, a törvénybírót is durván megsértette és megfenyegette. Nem törlesztette adósságait, és az újoncozások alkalmával kizsarolt összegeket sem térítette vissza. Amikor Pusztai tudomására jutott az ellene elrendelt vizsgálat, éjjel-nappali lázas munkával minden hivatali rendetlenséget kiigazított, a pénztári hiányokat kipótolta, amivel a „világos romlására szolgáló tényeket és adatokat" elpalástolta. Pusztait durva modorú, nyers magaviseletű tisztviselőként jellemezték, aki az egész lakosság bizalmát, szeretetét, tiszteletét elvesztette, éles ellenszenv övezte a személyét. Jegyzői működése alatt a község boldog és megelégedett soha nem lehet, mert a közérdek előmozdítására képtelen. A közvagyont nemhogy megóvta volna a károktól, hanem éppen ellenkezőleg, ő maga szolgáltatott alkalmat megcsonkítására. A tízpontos beadvány aláírói nyíltan kimondták, hogy Pusztai mindig is abban a hitben élt, hogy a község van őérte, a lakosság egy részét saját hivatali állása biztosítására és az elöljáróság iránti gyűlöletkeltésre csábította. Hiányolták Pusztaiból a községi jegyzőtől elvárható alaptulajdonságokat: a tanácsadó, felvilágosító, utasító egyéniséget.[33]

Rövid mérlegelés után, 1866. november 15-én a főispán – Mezőberény legvagyonosabb parasztjainak és mesterembereinek a követelésére – elrendelte a népszavazást, amelyet Nagy József békési járási szolgabíró közreműködésével november 29. és december 1. között tartottak meg. 1802 szavazásra jogosult személyt írtak össze, közülük 912-en (51%) nem nyilvánítottak véleményt. A tartózkodók között találni a népszavazást elrendelő – és mezőberényi ingatlannal is rendelkező – főispánt, Wenckheim Bélát és fivérét, Lászlót, valamint családjuk uradalmi kasznárját, Megele Bertalant. Semleges maradt Brózik Gusztáv evangélikus tanító, Hathy Sándor mérnök, hasonlóan Pusztai jegyzőelődjéhez, Bonyhay Benjáminhoz vagy az állására aspiráló ifj. Münich Ádámhoz. A népszavazáson 741 voks (41%) szólt Pusztai Ádám ellen, 149 személy (8%) pedig a jegyző mellé állt. A támogatók közé tartozott két evangélikus lelkész (Jeszenszky Károly és Pecz Gyula), báró Drechsel Alajos, Lux Jakab községi orvos és Pusztai utódja a jegyzői poszton, Hathy Károly. A Pusztait meneszteni kívánó mezőberényiek népes csoportjában található a két bírói riválisa, Majerik Dániel és Mausz Lajos neve, akik elérték céljukat, hiszen a voksolás alapján a főispán megfosztotta állásától Pusztai Ádámot.[34]

Már a következő év elején, 1867. január 27-én döntöttek Mezőberényben az utódlásról, és jegyzőválasztást tartottak. A jelöltek között szerepelt Kovács Kálmán makói tiszteletbeli másodjegyző, Suhajda Antal öcsödi másodjegyző, Dancs Béla szarvasi jegyző (akit végül mellőztek), Ponyiczki János szarvasi, Kozma Kis József gyulai lakos

[33] MNL BéVL IV.252.a. 470/1866.
[34] MNL BéVL IV.252.a. 539/1866.

és – a Pusztai idején „fáradhatatlanul és igazán működött" segédjegyző – Blahó József. Első jegyzőnek Kovács Kálmánt, másodjegyzőnek a korábbi Blahó Józsefet választották meg.[35] Ezzel látszólag minden megoldódhatott volna, a jegyző- és elöljáróság-kérdés viszont mégsem jutott nyugvópontra Mezőberényben. 111 mezőberényi lakos már 1867. január 31-én kérte a jegyzőválasztás megsemmisítését és új választás elrendelését, amit a vereségbe belenyugodni képtelen Pusztai Ádám és kilenc társa 1867. március 20-án hivatalos kivizsgálás iránti kérelemmel toldott meg. A hivatalban lévő bíróval és a másodjegyzővel szembeni elégedetlenségüknek 12 pontban adtak hangot. Nemzetiségi szempontokat is kidomborító viszálykeltésük az 1863. évi gabonaínség idejére esett búzavásárlások körüli visszaéléseket helyezte középpontba. Majerik Dániel bíró embereit azzal gyanúsították meg, hogy a népszavazás alkalmával befolyásolták a lakosság döntését. A Turóc vármegyei posztókereskedő családból származó Blahó József (1825–1903) posztján a helyben született fiatal Békés vármegyei írnokot, Münich Pétert (1843–1878) látták volna szívesebben. A 111 kérvényaláíró közül Asztalos István békési főszolgabíró 1867 márciusában – a Békés vármegyei állandó bizottmány utasítására – 79 személyt hallgatott ki, majd 1867 júniusában és 1868 márciusában további kiegészítő tanúkihallgatásokra kerített sort. Az elhúzódó vizsgálati szakasz miatt a vármegyei tiszti alügyész csak 1868. december 14-én fogalmazhatta meg véleményes jelentését. Szerinte a vádpontok nem igazolódtak be, így a bíró- és jegyzőválasztás megismétlésének nem adhatott helyt.[36]

Pusztai Ádám visszatérése Gyulára

A revansra vágyó, de reményeiben csalódott Pusztai Ádámot távozása előtt még kötelezték 3039 forint 99 krajcár községi adókülönbözet kiegyenlítésére. Elmozdításakor kérelmezte háromhavi jegyzői illetménye folyósítását, de kérését elutasították. Nem túl jó kilátással biztatott kárpótlási igényének elbírálása sem, amelyet a jegyzői állásával egybekötött és használatra átengedett földterületeken tett beruházások és javítások után kívánt érvényesíteni.[37] Jövője nem volt kecsegtető, közvetlenül mezőberényi elcsapatása után vármegyei alkalmazásért folyamodott, de üresedés híján akkor elutasították.[38]

Pusztai Ádám sorsa rövidesen mégis rendkívül érdekes és meglepő fordulatot vett: a Wenckheim Béla távozása után főispánná kinevezett Tomcsányi József által megtartott első, 1867. április 13-i tisztújításon Békés vármegye alpénztárnokává választották meg.[39]

[35] MNL BéVL IV.254.b. 1009/1868; MNL BéVL IV.252.a. 550/1866, 42/1867.
[36] MNL BéVL IV.254.b. 1009/1868; MNL BéVL IV.254.a. 1892/1868; MNL BéVL IV.252.a. 540/1866.
[37] MNL BéVL IV.252.b. 2765/1866; MNL BéVL IV.252.a. 39/1867, 42/1867.
[38] MNL BéVL IV.252.a. 38/1867.
[39] N. N. 1867: 382.

Munkába állásakor, az 1860-as évek közepén a Békés vármegyei pénztár megfelelően kezelt, kifogástalanul működő intézmény volt, amit a belügyminisztériumi számvevőség számadás-ellenőrzése vagy a főispán által véletlenszerűen tartott pénztárvizsgálatról felvett jegyzőkönyv is mindenkor igazolt.[40]

Pusztai Ádám ötvenéves múlt az állás elnyerésekor, ami önmagában nem lenne szembetűnő, sokkal inkább figyelemre méltó az a körülmény, hogy valamivel több mint húsz évig volt távol a vármegye központjától. Hiszen 1846-ban írnokként távozott Gyuláról Mezőberénybe az ott megszerzett jegyzői pozíció kedvéért, visszatérésére pedig egy csúfos – és minden bizonnyal közfigyelmet keltő – bukás után került sor 1867-ben. Általánosságban, de Pusztai egykori kancelláriai írnoktársai között sincs tudomásunk olyan jegyzőnek megválasztott személyről, aki községi, városi szolgálattal a háta mögött folyamodott volna magasabb presztízsű vármegyei újrafoglalkoztatásért.[41]

Új posztjából már két éven belül lehetősége nyílhatott a rangemelkedésre, 1869-ben ugyanis jelölték az Uhrin László halála miatt megüresedett főpénztárnoki állásra, de Nogáll László alpénztárnok, helyettes főpénztárnok ötven és Party Ferenc alszámvevő 88 szavazata ellenében Pusztai mindössze nyolc voksot kapott.[42]

Munkavégzése körül Gyulán is egyre több gond adódott. 1870-ben négyszáz forintot elsikkasztott az általa kezelt vármegyei pénztárakból. A kárt megtérítette ugyan, de tettét 1872-ben megismételte, munkakörét örökös pénztári hiány kísérte. Mivel a naplókba rögzített bevételeket és kiadásokat nem jegyezte be a főkönyvbe, a pénztár valódi állása nem volt átlátható. A csalás leplezése érdekében a letétinapló-hamisítástól sem riadt vissza, 1875–1876-ban többször kényszerült kölcsönt kérni gyulai ismerőseitől, akiknek nyíltan bevallotta, hogy az összeg a hiány fedezésére szolgál.[43] Feltehetően a vármegyei pénztár megfelelő biztosítéka érdekében kértek 1874 júliusában Pusztai Ádámtól vagyonkimutatást, amelyet az alpénztárnok a gyulai polgármester tanúsítványa alapján teljesíthetett. Eszerint a Gyula központjában, a Szél utca 1024. sz. alatti, feleségével közös tulajdonú, jó karban lévő cseréptetős lakóháza ötezer forint értéket képviselt.[44]

A vármegyei pénztárak 1876. december 27-i véletlen vizsgálata alkalmával a vizsgálóbizottság ismét azt tapasztalta, hogy Pusztai a rábízott pénztárakat szabálytalanul kezelte, és a közigazgatási letétből kivett és kijegyzett 138 forint 50 krajcáros tételt az illető pénztárba nem vételezte be, és ezzel hivatalos kötelességét megsértette. Az alispán fegyelmi vizsgálatot rendelt el ellene, és hivatalából felfüggesztette. Mivel az esetet

[40] MNL BéVL IV.252.b. 2846/1866; MNL BéVL IV.254.b. 481/1869.

[41] A Pusztai Ádámmal egy időben a vármegyei kancellárián írnoki, napidíjas feladatokat ellátó fiatalemberek közül ötnek a pályája folytatódott községi jegyzőként. Laczka Ferenc és Aszalay József vésztői, illetve dobozi notariusként fejezte be pályafutását. Vitályos Márton Öcsödre, Omaszta József Csabára, Kalmár József Orosházára került jegyzőnek, de esetükben nem élethossziglan tartott a községi szolgálat, egy idő után birtokaik irányítását vették át, gazdálkodtak. Héjja 2009: 210, 321, 358, 403, 510; MNL BéVL IV.253.a. 1594/1861; MNL BéVL IV.254.b. 459/1868.

[42] MNL BéVL IV.254.a. 463/1869.

[43] MNL BéVL IV.407.b. 158/1877.

[44] MNL BéVL IV.407.a. 726 eln./1878 (irat).

kivizsgáló bizottság – Party Ferenc főpénztárnok egyetemleges felelősségének kijelentése mellett – jelentékeny hiányt fedezett fel a pénztárban, az alispán kieszközölte Pusztai minden ingó és ingatlan vagyonának bírói zár alá vételét, Partyt pedig kétezer forint biztosíték letételére kötelezte.[45]

Pusztai Ádám 1877. január 5-én – egészségügyi okokra hivatkozva – állásáról lemondott, amint az alispánhoz írt levelében kifejtette: „Szemeimnek elgyengülése miatt, folytonosan tartó írásbeli munkálatokra jelenleg alkalmatlan lévén – nehogy emiatt a pénztári ügyek elintézésében hátrányok merüljenek fel –, a megyei alpénztárnoki állásról ezennel lemondok."[46] Party Ferenc főpénztárnok viszont nem kertelt, szerinte beosztottja „beigazolt tolvaj" volt, akinek elfogatása és letartóztatása csak idő kérdése lehet.[47] Pusztai önkéntes távozásával kívánta a fegyelmi eljárásnak elejét venni, ami meg is szűnt ugyan, de a közigazgatási bizottság szükségesnek tartotta a bűnvádi kereset megindítását. A belügyminiszter nem fogadta el a lemondást, hanem úgy rendelkezett, hogy a büntetőeljárás idejére hivatalából felfüggesztettnek kell tekinteni Pusztait. Kinyilvánították a fő- és alpénztárnok egyetemleges felelősségét, kétezer forint erejéig mindkettőjük ellen vagyoni zárlat lépett életbe. A főispán a lemondott és felfüggesztett Pusztai helyére először Birsy József nyugalmazott honvéd alezredest, 1877. január 17-én pedig Körös Kálmán kir. törvényszéki jegyzőt nevezte ki tiszteletbeli és helyettes alpénztárnoknak.[48]

A Gyulai Kir. Törvényszéken rövidesen, 1877. augusztus 24-én elmarasztaló ítélet született: közokirat-hamisítás által elkövetett csalás és sikkasztás vádjával fél év börtönbüntetésre és hivatalvesztésre ítélték Pusztai Ádámot. Enyhítő körülménynek vették büntetlen előéletét, szorult anyagi helyzetét – amely befolyásolta a bűntett elkövetését –, valamint azt, hogy „huzamosabb ideig állván vizsgálat alatt, erkölcsileg és anyagilag sújtatott", de az okozott kárt időközben teljesen megtérítette. A tényállást súlyosbította, hogy Pusztai „tettét huzamosabb idő óta gyakorolja, s így egész hivataloskodása a sikkasztások hosszú láncolatát képezi, hogy azt furfangossággal vitte keresztül, makacsul tagadott, s így a javulásnak semmi jelét nem adta; hogy végre tettét mint közhivatalnok követvén el, ezáltal a reáruházott bizalommal élt vissza". Az ítélet ellen a vádlott és az ügyész is fellebbezést nyújtott be, és az ügy a Budapesti Kir. Ítélőtáblára került, ahol 1877. december 3-án Fabinyi Teofil alelnök a hivatalvesztésre vonatkozó rész hatályon kívül helyezése mellett helybenhagyta az elsőbírósági ítéletet. A Pusztai-ügy a Kúriát is megjárta, amely 1878. február 11-én kisebb beszámítás alá eső egyszerű sikkasztásnak minősítette a bűntettet, és a büntetést egy hónapi börtönre mérsékelte.[49]

[45] MNL BéVL IV.407.a. 171 eln./1877 (irat); MNL BéVL IV.402.a. 1/1877 (VIII. pont), 96/1877, 158/1877.
[46] MNL BéVL IV.407.a. 45 eln./1877 (irat).
[47] MNL BéVL IV.407.a. 125 eln./1877 (irat).
[48] MNL BéVL IV.402.a. 1/1877 (VIII. pont), 96/1877, 158/1877; MNL BéVL IV.407.b. 323/1877; MNL BéVL IV.407.a. 81/1877 (jegyzőkönyvi fogalmazvány); MNL BéVL IV.407.a. 20 eln./1877, 131 eln./1877, 141 eln./1877, 143 eln./1877, 171 eln./1877 (iratok).
[49] MNL BéVL IV.407.b. 158/1877, 248/1878.

Közigazgatási szempontból is 1878-ban kerülhetett pont a Pusztai-ügy végére. A 4923. számú, 1878. március 19-én kibocsátott belügyminiszteri rendelet a Békés vármegyei házipénztár 1876. évi számadásaival kapcsolatos problémákat megszűntnek és az egész ügyet véglegesen befejezettnek nyilvánította. Ez alapján 1878. május 14-én a törvényhatósági bizottság Party Ferenc fő- és Pusztai Ádám volt alpénztárnokot az 1876. évi házipénztári számadások iránti felelősség alól – a szokott óvadékok fenntartása mellett – feloldozta.[50]

Végleges távozás Gyuláról

Pusztai a harmadfokú ítélet kihirdetésének a napján, 1878. március 18-án kezdte meg börtönbüntetését. Kiszabadulása után elhagyta Békés vármegyét, az 1880-as évek elejétől 1903-ban bekövetkezett haláláig visszavonultan Aradon élt.[51] Akárcsak 1866. évi mezőberényi távozásakor, úgy 1878-ban Gyulát elhagyva is zilált hivatali viszonyokat és felfokozott, indulatos légkört hagyott maga mögött. Vármegyei kancellistaként kiépített kapcsolati hálója sem menthette meg a személyét övező botránysorozat következményeitől. Egyik egykori írnoktársa – az időközben békési járási szolgabíróvá előlépett – és az 1865–1866. évi mezőberényi események kivizsgálásával is megbízott Nagy József elfogulatlanul végezte feladatát, a tanúkihallgatások során vagy véleményes jelentéseiben sem kedvezett Pusztai Ádámnak, akivel fogékony húszas éveikben, 1835-től 1841-ig állt napi kapcsolatban. Rövidebb ideig dolgozott együtt Pusztai a korábbi Békés vármegyei gyakornokból ítélőtáblai alelnökké kinevezett Fabinyi Teofillal, de az ő kézjegyével ellátott 1877. évi másodfokú ítéletből sem olvasható ki részrehajlás.

Pusztai Ádám csúfos bukása óvatosságra intette Békés vármegye törvényhatósági bizottságát, és a visszaélés kivizsgálása nyomán pénztárkezelési változásokat vezettek be, megújították a hivatalos pénzek elszállíttatása és kézbesítése körüli gyakorlatot, módosították a megye szervezeti szabályrendeletét. Körültekintő eljárásra volt szükség azért is, mivel a Pusztai-féle incidenssel egy időben csúcsosodott ki egy másik, a vármegyére nézve igen kellemetlen – a helyi sajtóban ugyancsak megszellőztetett – fegyelmi ügy: az okirat-hamisítási ügybe keveredett Mojsisovics Lajos vármegyei árvaszéki jegyzőt vizsgálati fogságba helyezték, és bűnvádi keresetet nyújtottak be ellene.[52]

A Pusztai rovására írható csalárdságoknak is nagy szerepe volt abban, hogy az 1870. évi XLII. törvénycikk alapján 1872-ben elfogadott Békés vármegyei szervezési szabályrendeletet korrigálni, szigorítani kellett, és már 1878-ban arra kényszerültek, hogy új változatot léptessenek életbe. A vármegyei pénztárak 1876. december 27-i

[50] MNL BéVL IV.402.a. 17/1878; MNL BéVL IV.407.a. 428 eln./1878 (irat).
[51] N. N. 1878: 3; N. N. 1903: 3.
[52] Héjja: 2023: 329–330; N. N. 1877: 3.

véletlen vizsgálata alapján leszögezték, hogy a pénzkezelés módja sem a fennálló megyei szabályrendeletnek, sem a célszerűség és biztonság igényének nem felel meg. A szabályrendelet szerint a naplókba vezetett bevételeket és kiadásokat a főkönyvbe kellett volna bejegyezni, de erre nem került sor. Emiatt a pénztár valódi állása nem volt naprakészen átlátható, és megnehezült, sőt lehetetlenné vált a pénztárnokok egymás általi ellenőrzése, ami egyenesen oda vezetett, hogy az alpénztárnok a főpénztárnok tudta nélkül az általa külön kezelt pénztárakból jelentékeny pénzösszegeket elsikkaszthatott. Az alispán arra adott utasítást, hogy 1877. február 1-jétől az összes megyei pénztárt az addigi hiányos kezelési módtól eltérően ne elkülönítve, hanem közösen és együttesen kezeljék, és az összes pénztár napi bevételeit és kiadásait előbb egy általános, naponta lezárandó naplóba közösen bevezessék, és abból az egyes bevételi és kiadási tételeket az illető főszámlakönyvekbe naponta átkönyveljék, valamint a készpénzt ne elkülönítve, hanem tömegesen kezeljék. Elrendelte az alispán a főszámlakönyvek sorszámok szerinti kezelését is, és megkövetelte, hogy a pénztári bevételeket a két pénztárnok közösen nyugtatványozza, a kiadásokat is közösen eszközöljék, és minden pénztári kimutatást, az éves zárszámadást együtt készítsenek és írjanak alá. Az alispán határozottan megtiltotta azt is, hogy utalvány nélkül és idő előtt bármilyen pénzt kiadjanak a pénztárból, vagy bármilyen kis összeget saját szükségletre, esetleg másoknak kölcsönképpen kiadjanak. Változással járt az is, hogy az állandó letéti pénztárt megszüntették, és a házi tartalékpénztárba olvasztották be.[53]

Források

Magyar Nemzeti Levéltár Békés Vámegyei Levéltára (MNL BéVL)
IV.1.b. Békés Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai, Közgyűlési iratok, 1715–1847
IV.4.a. Békés vármegye alispánjának iratai, Jegyzőkönyvek, 1807–1847
IV.10.c. Békés Vármegye Törvényszékének iratai, Büntető perek, 1715–1847
IV.102.a. Békés Vármegye Állandó Bizottmányának iratai, Jegyzőkönyvek, 1848–1849
IV.153. Békés-Csanád vármegye tiszti főorvosának iratai, 1850–1860
IV.251.b. Békés vármegye főispáni helytartójának iratai, Általános iratok, 1861–1865
IV.252.a. Békés vármegye főispánjának iratai, Elnöki iratok, 1866–1867
IV.252.b. Békés vármegye főispánjának iratai, Általános iratok, 1866–1867
IV.253.a. Békés Vármegye Bizottmányának iratai, Közgyűlési jegyzőkönyvek, 1860–1861
IV.254.a. Békés Vármegye Bizottmányának iratai, Közgyűlési jegyzőkönyvek, 1868–1871

[53] MNL BéVL IV.402.a. 1/1877 (VIII–IX. pont), 6/1877, 25/1877, 96/1877, 168/1877 (VI. 1. pont), 208/1877; MNL BéVL IV.407.a. 56/1877, 80/1877, 108/1877, 124/1877, 145/1877, 319/1877, 368/1877, 1168/1877 (jegyzőkönyvi fogalmazványok); MNL BéVL IV.407.a. 638 eln./1877 (irat).

IV.254.b. Békés Vármegye Bizottmányának iratai, Közgyűlési iratok, 1868–1871
IV.402.a. Békés Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai, Közgyűlési jegyzőkönyvek, 1872–1949
IV.407.a. Békés vármegye alispánjának iratai, Elnöki iratok, 1872–1935
IV.407.b. Békés vármegye alispánjának iratai, Általános iratok, (1871) 1872–1950 (1951)
IV.426. Békés vármegye felekezeti anyakönyvi másodpéldányainak levéltári gyűjteménye, (1795) 1828–1895 (1943)
V.326.a.a. Mezőberény nagyközség iratai, Tanácsülési jegyzőkönyv, 1845–1849 (1863)
V.329.a.a. Orosháza nagyközség iratai, Községi önkormányzati iratok, 1802–1849
VIII.54. Szarvasi Ág. Ev. Vajda Péter Gimnázium iratai, 1796–1950

Semmelweis Egyetem Levéltára (SEL)
1/d Pesti Királyi Tudományegyetem Orvostudományi Karának osztályozási könyvei, 1787–1876

Hódmezővásárhely, református házassági anyakönyv, 1846. október 7. https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CSBT-1SQZ-9?cat=koha%3A161665&i=297&lang=en – utolsó letöltés: 2026. február 3.

Kádár István 1790: Molnár János mezőberényi lelkész elleni panaszok (Berény, 1790. július 30.). A mindennapi élet egyháztörténeti forrásai a Békési Református Egyházmegye gyülekezeteiben 1711–1821 között http://bekref.bibl.u-szeged.hu/631/1/00601.pdf – utolsó letöltés: 2026. február 3.

Békés, 1903
Békésmegyei Közlöny 1877–1879
Budapesti Közlöny 1867

Hivatkozott irodalom

Durovics Alex 2020: *Evangélikus líceumok felsőfokú hallgatói, 1771–1850. Késmárk, Lőcse, Selmecbánya, Sopron, Szarvas*. (Felsőoktatástörténeti kiadványok, Új sorozat 21.) Budapest.

Elek László 1988: Bonyhay Benjámin emlékezete. In: Elek László: *Művelődés és irodalom Békés megyében. A XIX. század derekától az 1880-as évekig.* 2. (A Békés Megyei Múzeumok közleményei 13.) Békéscsaba, 59–83.

Göndöcs Benedek 1886: Bonyhay Beniámin emlékezete. In: Zsilinszky Mihály (szerk.): *A Békésvármegyei Régészeti és Mivelődéstörténelmi Társulat évkönyve 1884/85*. 11. B.-Gyula, 5–10.

Gudenus János József (szerk.) 2008: *Nobilitas*. Budapest.

Héjja Julianna Erika 2009: *Békés vármegye archontológiája és prozopográfiája, 1715–1848*. (Közlemények Békés megye és környéke történetéből 11.) Gyula.
Héjja Julianna Erika 2023: A Békés vármegyei árvaszék személyi állománya a 19. század utolsó harmadában. In: Kis József – Kovács Eleonóra – Ö. Kovács József – H. Németh István (szerk.): *Földügyi és hagyatéki szabályozás. Társadalmi gyakorlat Magyarországon a 16–20. században*. Budapest, 327–339.
Implom József 1973: Mezőberény újratelepítése és története a kései feudalizmus időszakában, 1723–1848. In: Szabó Ferenc (szerk.): *Mezőberény története*. 1. Mezőberény, 93–183.
Irányi István 1973: A mezőberényi régi gimnázium története (1802–1834). In: Szabó Ferenc (szerk.): *Mezőberény története*. 2. Mezőberény, 13–31.
Mády Zoltán 1965: Orosháza határának története. In: Nagy Gyula (szerk.): *Orosháza néprajza*. Orosháza, 7–24.

N. N. 1867: Békésmegye […]. *Budapesti Közlöny* 1867. április 13. 382.
N. N. 1877: Mult hó 31-én […]. *Békésmegyei Közlöny* 1877. november 8. 3.
N. N. 1878: Ugyancsak […]. *Békésmegyei Közlöny* 1878. március 24. 3.
N. N. 1903: Halálozások. *Békés* 1903. március 22. 3.

Oláh György 1889: *Békésvármegye 1848–1849*. 1. kötet. Gyula.
Szabó Ferenc 1973: A Habsburg önkényuralom kora, 1849–1867. In: Szabó Ferenc (szerk.): *Mezőberény története*. 1. Mezőberény, 201–226.
Szabó Pál 1965: Orosháza története az alapítástól a polgári forradalomig (1744–1848). In: Nagy Gyula (szerk.): *Orosháza története*. Orosháza, 241–285.